

i pokreti u ovoj oblasti zamišljeni, formulisani, organizovani iz Zagreba, iz Novoga Sada. Sva partijska akcija vođena je najpre među građanima u Zagrebu i u Novome Sadu, a onda se u glavnom i najviše proširivala na ostale gradove i palanke, a tek onda na selo, kojega gotovo nikad nije osvajala, već ga se samo dodiravala. Selo i seljaštvo su pri svemu tome radu bili pasivan elemenat, koji nije pridonosio ni mnogo akcije, ni mnogo razumevanja. Najobičnije seljaštvo je prema svim tim »gospotskim« akcijama ostajalo indiferentno, ako ne direktno nepoverljivo. Tome je pridonosilo naročito i to što je u čitavoj toj oblasti, Hrvatskoj-Slavoniji kao i Vojvodini, skućeni cenzitarni birački sistem, sve do sloma Habsburške Monarhije, seljaštvo gotovo ignorisao. Ta otuđenost, ako ne i direktni antagonizam, sela i varoši objašnjava nekoliko pojava koje se primećuju u toj oblasti još uvek, kako su se primećavale i u vreme bivše Habsburške Monarhije. U prvom redu: karakter i formacija stranaka, u drugom: relativno mali uticaj varoške inteligencije, veliki uticaj demagogije, efikasna presija seoskih masa na varošku inteligenciju i, kao posledica toga, ideološka prevrtljivost čitavog političkog tela.

Pravaštvo šezdesetih do osamdesetih godina, pod votstvom Antuna Starčevića i Eugena Kvaternika, prikazuju poneki historičari hrvatski kao neki silan narodni pokret, ali protiv toga stoji fakt da je Kvaternik mogao da bude ubijen, Starčević uhapšen, a da se nigde široke narodne mase nisu ozbiljno ustalasale. Slično, sa malom razlikom, bilo je u Vojvodini sa slučajem Svetozara Miletića. Onaj koji piše ovaj prikaz ne može nikad zaboraviti patriotskog zgražanja, koje je osetio u svom srcu, kad se jednom prilikom oko 1900 godine na putovanju vozom iz Zagreba na Rijeku namerio na puna železnička kola ličana, koji su se vraćali sa rada u Nemačkoj. Čitavo to društvo ne namerno sastavljeno, pretvorilo se u jedan hor slavopojki za ondašnjega bana Khuena Hedervary-a, a i pogrda protiv ondašnjeg opozicionog barda Davida Starčevića. Opšta nota bila je doduše srpska. (Sudio sam to po tome što je glavni govornik, neki auktoktoni likan er Ma ne sa kaj z e r b a r t o m i kožunom, na koncu, izdeklamovao jednu pesmu u osmercu, u kojoj je apostrofirao mađarskog eksponenta »Khuen — bane, srpska majko.«). Ali ja sam sebe pitao, je li moguće da između ono stotinjak ličana-srba nema barem i koja desetina ličana-hrvata. Pomislio sam radije da ni seljaci-hrvati kao ni seljaci-srbi nisu osećali neku specijalnu mržnju na bana Khuena Hedervary-a, a svakako nisu osećali jako oduševljenje za narodnog barda Davida Starčevića.

Za vreme velikih borbi srpsko-hrvatske koalicije između 1906 i 1910 kaže se da je narod nosio koaliciju, ali se pri tome zaboravlja da skućeni birački sistem (45 do 48 tisuća birača u banovini Hrvatskoj-Slavoniji na 2,600.000 stanovnika, a razmerno još manje u vojvođanskim županijama) nije dopustio, da se istinski okuša popularnost srpsko-hrvatske koalicije i njezinih prvaka na selu. Da se to učinilo, prilika je da bi narodna volja bila još radikalnija prema Pešti, ali isto tako prilika je da ne bi, bez velikih izmena, podržavala ni političku, ni ličnu garnituru hrvatsko-srpske koalicije.